

es-Sekâfî tarafından Sind'de esir alınarak Irak'a getirilen Zutlar'dandır (Zehebî, I, 178). Hindistanlı müellif Şiblî Nu'mânî'nin de Zut asıllı olduğu ileri sürülmektedir. Pakistanlı Zutlar'dan olan Muhammed Zafeullah Han, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nda hâkimlik yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Câhiz, *el-Buhalâ'* (nşr. M. Tâhâ el-Hâcîrî), Kahire 1958, s. 49; Buhârî, *Edebü'l-müfred*, Kahire 1349, s. 45; Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 232, 240, 246, 540-541, 543-546, 634, 638, 649; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 43, 56, 194; Taberî, *Târih* (Ebû'l-Fazl), VIII, 580-581; IX, 8-10; Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 355; Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XIII, 324-325; Rûzrâverî, *Zeilyü Te-câribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amedroz – D. S. Margoliouth), Kahire 1334/1916, III, 349; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), III, 158; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 368; III, 215; VI, 362, 379, 389, 443-446; VII, 80; IX, 160; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, I, 178; Ali b. Hâmid b. Ebû Bekir el-Kûfî, *Fethu's-Sind: Çeçnâme, Fetihnâme-i Sind* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1412/1992, bk. İndeks; Mîr Muhammed Ma'sûm, *Târîh-i Sind: Târîh-i Ma'şûmî* (nşr. Ömer b. Muhammed Dâvûdpûte), Poona 1938, bk. İndeks; H. A. Rose, *A Glossary of the Tribes and Castes of the Punjab and North-West Frontier Province*, Lahore 1911-26; a.mlf., "Jat", *ERE*, VII, 489-491; K. R. Qanungo, *History of the Jats*, Calcutta 1925; Ebû Zafer Nedvî, *Târîh-i Sind*, A'zamgarh 1366/1947, s. 273, 275-276; Şâh Velîyullâh ke *Siyâsî Mektûbât* (ed. Halîk Ahmed Nizâmî), Aligarh 1950, s. 48, 49, 51, 60-65, 85, 88-89, 168, 196; J. N. Sarkar, *Fall of the Mughal Empire*, Calcutta 1950-52, II, 60-61, 84-85, 306-351, 353; III, 62-91; E. Honigsmann, *Bizans Devleti'nin Doğu Sınırı* (trc. Fikret Işıltan), İstanbul 1970, s. 37; Recep Uslu, *Sind'de İslâm Fetihleri: 15-240/636-854* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 28-29; J. S. Cotton, "Cât", *İA*, III, 27; Gabriel Ferrand, "Zott", a.e., XIII, 624; A. S. Bazmee Ansari, "Djât", *El*² (İng.), II, 488-489; C. E. Bosworth, "al-Zuṭṭ", a.e., XI, 574-575.

A. S. Bazmee Ansari

ZÜ'L-CELÂL ve'L-İKRÂM

(ذو الجلال والإكرام)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "azamet sahibi ve yüce olmak" anlamındaki celâl ile "cömert ve merhametli, asil ve şerefli olmak" mânasındaki keremden türeyen ikrâm kelimelerinin başına zû (sahip) getirilmesiyle meydana gelen bir terkip olup "azamet ve kerem sahibi" demektir. Bu isim Kur'an'da iki yerde geçer (er-Rahmân 55/27, 78). Bunların ilkinde rab kelimesine muzaf olan "vech" (Allah'ın rızası, bizzat kendisi) sıfatıdır; burada, yeryüzündeki her canlı yok olurken azamet ve kerem sahibi rabbin zâtının bâki kalacağı ifade edilir. İkincisinde terkip

rabbin sıfatı konumundadır ve ilkinde olduğu gibi, "Azamet ve kerem sahibi olan rabbinin adı yücelerden yücedir" mânasına gelmektedir. Zül'-celâl ve'l-ikrâm ismi Tirmizî'nin esmâ-i hüsnâ rivayetinde yer almaktadır ("Da'avât", 82). İbn Mâce'nin müstakil esmâ-i hüsnâ listesinde geçmemekle birlikte burada ve Buhârî dışında *Kütüb-i Sitte*'de farklı hadis rivayetlerinde zikredilmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, I, 352). Hz. Peygamber, "yâ zül'-celâli ve'l-ikrâm" ifadesini sürekli ve ısrarla tekrar edilmesini emretmiştir (*Müsned*, IV, 177; Tirmizî, "Da'avât", 91). Esmâ-i hüsnâdan celîl ve kerîm isimlerinin farklı kalıplarından meydana gelen bu terkinin ikinci kısmının muhtevası başka âyet ve hadislerde de görülmektedir (bk. CELİL; KERÎM).

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî zül'-celâl ve'l-ikrâm ismini ilk geçtiği yerde (er-Rahmân 55/27), ulûhiyyet makamını ve Allah'ın emrini yüceltmenin kulların görevi olması veya Cenâb-ı Hakk'ın dilediği kimseleri dünyada yüceltmesi, âhirette de lutuf ve ikramına mazhar kılması şeklinde yorumlamıştır (*Te'vilâtü'l-Kur'an*, XIV, 268-269). İkinci yerde ise bu ismi, yaratıkların Allah'ı yüceltmece başkalarını O'nun adıyla adlandırmamaları, şanına yakışmayan çocuk sahibi olma veya ortağı bulunma gibi sıfatlar nisbet etmemeleri biçiminde açıklamıştır (a.g.e., XIV, 288). Hattâbî ile Halîmî'nin izahları da Mâtürîdî'nin yorumlarıyla paralellik göstermektedir (bk. bibl.). Abdülkâhîr el-Bağdâdî esmâ-i hüsnâ içinde, temel mânayı teşkil eden kelimelerin sıfat olmayıp "zû" ismiyle sıfat anlamı kazanan zül'-celâl ve'l-ikrâm ismine dikkat çekmiş, azamet ve heybet bildiren celâl ile lutuf ve ihsan ifade eden ikrâm kelimelerinin bir araya getirilmesinin hikmetini kulların korku ile ümit arasında yaşamlarının gerekliğiyle açıklamıştır. Bağdâdî, "Tebâreke'smü rabbike zi'l-celâli ve'l-ikrâm" âyetinin ism-i a'zam olabileceği şeklindeki kanaati naklettikten sonra Kur'an'da zül'-celâl ve'l-ikrâm kuruluşundaki "zül'-arş, zül'-fazl, zül'-meâric" terkiplerine temas etmiş ve ilâhî sıfatları ilgilendiren bu tür naslaların Mu'tezile ile (Kaderiyye) Ehl-i sünnet arasında meydana gelen sıfat tartışmalarında ikinci grubun haklılığını kanıtladığını belirtmiştir (*el-Esmâ' ve's-şifât*, vr. 115^a-116^a). Râgıb el-İsfahânî celâl kelimesinin yüceliğin doruk noktasını teşkil ettiğini, bu sebeple Allah'tan başkası için kullanılmadığını söylemiştir. Ona göre Cenâb-ı Hakk'ın celâl sahibi diye nitelendirilmesinin kendi varlığına kanıt oluşturan mükemmelle şeyleri yaratması, zâtının mahiyetinin biline-

memesi veya duyu yoluyla algılanamaması anlamına gelir. Allah'ın ikram sahibi oluşu da yaratılmışlara lutfettiği nimetler sebebiyle onların zillile ve sıkıntıya mâruz kalmamaları ya da karşılıksız verdiği bütün nimetlerin aslında şerefli ve değerli olması mânasındadır (*el-Müfredât*, "cîl", "krm" md.leri). Kulun zül'-celâl ve'l-ikrâmdan nabisi, Allah'ın azametinin yanı sıra lutuf ve ikram sıfatları bağlamında kulluk görevini yerine getirmesi, özellikle kendisine verilen nimet ve imkânları O'nun diğer kullarıyla paylaşmasıdır. Allah'ın insanla ilgili isimleri içinde yer alan zül'-celâl ve'l-ikrâm alî, celîl, kerîm, mâcîd, mecîd, muğnî, muiz ve müteâlî isimleriyle anlam yakınlığı içinde bulunur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kamus Tercümesi, III, 1214-1215; Wensinck, *el-Mu'cem*, "Celâl" md. (I, 352); *Müsned*, IV, 177; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an* (nşr. M. Masum Vanlıoğlu), İstanbul 2009, XIV, 268-269, 288; Hattâbî, *Şe'nü'd-du'â* (nşr. Ahmed Yûsuf ed-Dekkâk), Dimaşk 1404/1984, s. 91-92; Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu'abi'l-imân* (nşr. Hilmi M. Fûde), Beyrut 1399/1979, I, 210; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 497, vr. 115^a-116^a; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü Tefsiri Şeyhülislâm İbn Teymiyye* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Bombay 1374/1954, s. 255-261; Asgar Dâdbih, "Zül'-Celâl ve'l-ikrâm", *DMT*, VIII, 44-45.

BEKİR TOPALOĞLU

ZÜ'L-KÂFİYETeyn

(bk. TEŞRÎ').

ZÜBDE-i VEKÂYÎÂT

(زبدة وقایعات)

Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın
1656-1704 yılları arasında
meydana gelen olayları anlattığı
eseri

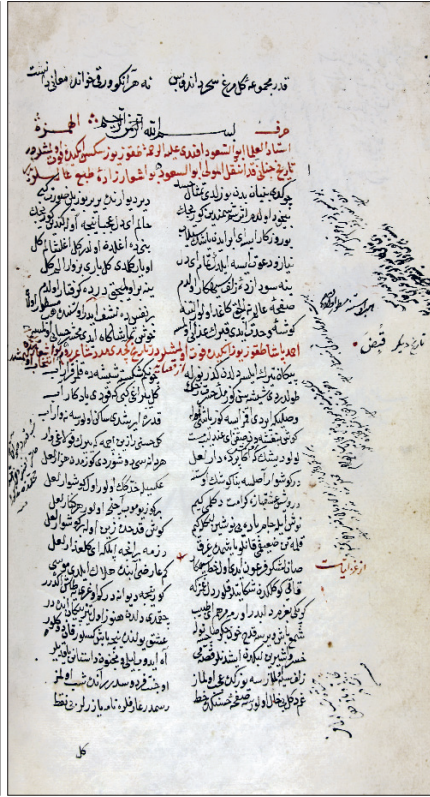
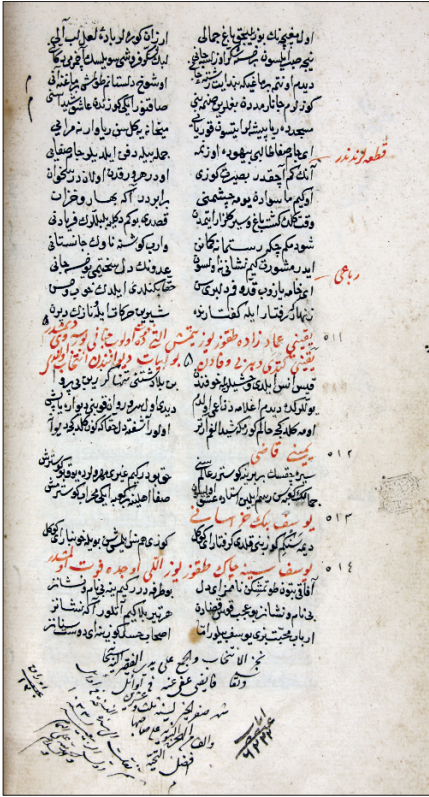
(bk. DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA).

ZÜBDETÜ'L-İ-Ş'ÂR

(زبدة الأشعار)

Kafzâde Fâizî'nin
(ö. 1031/1622)
antoloji özelliği taşıyan
tezkiresi.

XVII. yüzyıl Osmanlı şairleri ve şiir ortamı hakkında bilgi vermesinin yanında şiirlerden aktardığı örneklerin bolluğuyla dikkati çeker. Tezkirenin kütüphanelerde kayıtlı olduğu bilinen on altı nüshası arasında en eskisi ve en çok şair ihtiva edeni bazı sayfalarında Fâizî'nin el yazısıyla derke-

Zübde'tü'l-eş'âr'ın ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877)

narlar bulunan Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir yazmadır (Şehid Ali Paşa, nr. 1877). Zübde'tü'l-eş'âr'da XV. yüzyılın ortalarından Fâizî'nin ölümüne kadar geçen zaman diliminde yaşamış toplam 517 şairle ilgili bilgiler yer almaktadır. İsimlerin alfabetik sıralandığı tezkirede şairlerin bilinen eserleri zikredildikten sonra çok beğenilen şiirlerinden seçmeler yapılmış ve âdeti zamanın zevk ve anlayışını yansıtan bir antoloji ortaya çıkarılmıştır. Eserin Şehid Ali Paşa nüshasındaki derkenarlar şairler arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılmak istendiğini akla getirir. Bununla birlikte müellif, beğenip önemsemediği ve şiirlerine ulaşabildiği şairlere daha çok yer vermiştir. Meselâ Bâkî'den 647 beyit zikredilmesi normal karşılanırsa da belki ondan daha üstün bir şöhrete sahip Fuzûlî'den 106 beyit kaydedilmesi şaşırtıcıdır. Diğer taraftan Fâizî'nin yakın dostu Nev'îzâde Atâî'den de 644 beyit seçmesi bir kısım şairlere iltimas ettiğini ortaya koyar. Tezkirenin önemli bir yanı da divanları günümüze ulaşmayan ve tezkirelerde de şiirlerine rastlanmayan altmış kadar şairin manzumelerinden örnekler içermesidir.

Fâizî, tezkiresine aldığı bir kısım şairler hakkında metnin kenarında yer alan notlarında başka eserlerde pek bulunmayan bilgiler aktarmıştır. Zübde'tü'l-eş'âr'da şairler hakkında verilen bilgiler diğer tezkirelerle kıyaslandığında az görüne de Fâizî'nin çok titiz davrandığını ve şairlerden örnek aktarmadan divanlarını kontrol ettiğini, bazı şairlere nisbet edilen şiirlerin asıl sahiplerini bulmak için gösterdiği çabadan anlamak mümkündür. Nitekim Fuzûlî'ye nisbet edilen bir şiirin aslında Ali adlı bir şaire ait olduğu ve ona da Bağdâdî dendiği için Fuzûlî ile karıştırıldığı yolundaki bilgi bu türdendir. Zübde'tü'l-eş'âr ayrıca biçim özellikleri bakımından diğer tezkirelerden oldukça farklıdır. Türk edebiyatının antoloji özelliği taşıyan bu ilk tezkiresi daha sonraki biyografi yazarlarını etkilemiştir. Tezkirenin günümüze kadar ulaşan üç zeyli bilinmektedir. Bunlardan ilki hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Yümnî Mehmed Sâlih'e aittir. Yümnî, Kafzâde'nin öldüğü 1622 yılından başlayarak çağdaşı yirmi dokuz şairi eserine almış ve 1663'te ölümü sebebiyle de eser yarım kalmıştır. İkinci zeyil Âsım Tezkiresi diye bilinen

Seyrekzâde Mehmed Âsım'ın Zeyl-i Zübde'tü'l-eş'âr'dır. Mehmed Âsım, yine Fâizî'nin kaldığı tarihten itibaren kendi vefat tarihi olan 1675 yılına kadar geçen dönemde yaşamış 124 şairin eserinden seçmeler yapmıştır. Eserin en meşhur zeyli ise XVIII. yüzyıl şair ve yazarlarından İsmâil Belîğ'in Nuhbetü'l-âsar li-zeyli Zübde'tü'l-eş'âr'ıdır (nşr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ankara 1985). İsmâil Belîğ kitabında, Fâizî'nin kaldığı 1622 yılından başlamış ve 1726 yılına kadar yetişen 400 kadar şairle şiirlerine yer vermiştir. Zübde'tü'l-eş'âr üzerine Bekir Kayabaşı tarafından hazırlanan doktora tezinde eserin on altı nüshası incelenmiş ve çıkarılan şecerede metin en kapsamlı beş nüshaya dayanılarak oluşturulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Kafzâde Fâizî'nin Zübde'tü'l-eş'âr'ı (haz. Bekir Kayabaşı, doktora tezi, 1997), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 20-69; Atâî, Zeyl-i Şekâik, III, 659; Belîğ, Nuhbetü'l-âsar, s. 377; Osmanlı Müellifleri, II, 194; Halûk İpekten, Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şuarâ Tezkireleri, Erzurum 1991, s. 86; Kâmûsü'l-â'lâm, V, 3542; Sabahattin Küçük, "Kafzâde Fâizî", DİA, XXIV, 162-163.

BEKİR KAYABAŞI

ZÜBDETÜ'L-TEVÂRİH

(زبدة التواريخ)

Sâfi Mustafa Efendi'nin
(ö. 1025/1616)I. Ahmed
ve dönemiyle ilgili tarihi
(bk. SÂFÎ MUSTAFA EFENDİ).

ZÜBEYD (Benî Zübeyd)

(بنو زيد)

Kahtâniler'e mensup
Yemenli bir Arap kabilesi.

Benî Mezhic'in kollarından birini teşkil eden kabileye adını veren Zübeyd'in şeceresi Zübeyd (Münebbihü'l-ekber) b. Sa'b b. Sa'dü'l-Aşire b. Mâlik (Mezhic) b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' (Abdüşems) b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân şeklindedir. Zübeyd b. Sa'b'ın Rebîa ve Hâris adlı iki oğlu vardı. Kabilenin soyu Rebîa ile (Zübeydü'l-asgar) onun iki oğlu Mâzin ve Hâris yoluyla devam etmiştir. Hem yerleşik hem bedevî hayat süren Benî Zübeyd'in yerleşim alanları içinde Yemen ve çevresinde Fergan, Sâze, Rayemen, Teslis ve Terc sayılabilir. Yâkût el-Hamevî Yemen'deki Fean, Usm, Enseb, Mesve ve Heyve'nin Zübeyd kabilesinin kalele-